

СУЧАСНІ МОДИФІКАЦІЇ КАЗКИ ПРО БІЛОСНІЖКУ

У статті проаналізовано сюжетні, композиційні та інші модифікації, яких зазнала казка про Білосніжку з моменту свого виникнення до теперішнього часу. В якості прецедентних текстів, окрім загальновідомої казки братів Грімм, розглянуто низку італійських казок, зокрема, казка Дж. Базіле, виокремлено спільні прототипічні мотиви. Значну увагу приділено просторово-часовим характеристикам сучасних казок про Білосніжку, особливостям передачі точки зору героїв, перегляду традиційних ролей персонажів, неочікуваним розв'язкам. У казках знайшли відображення такі сучасні реалії, як робота Білосніжки в якості бізнес-тренера, володіння прийомами карате тощо. Трансформації зазнали також образи гномів, які перетворилися на самураїв, музикантів, інопланетян, циркових акробатів, монахів-францисканців, дроворубів або просто карликів. Відзначено пародійний характер сучасних літературних казок.

Ключові слова : казка про Білосніжку, сучасна літературна казка, сюжетна трансформація.

Літературні казки з традиційними сюжетами за час свого існування зазнали численних модифікацій. Особливо значні зміни в сюжетному, композиційному та інших рівнях характерні для сучасних казок. Останні дослідження літературних казок (Л. Прохорова, О. Солодова, О. Нефьодова, А. Брандаусова) присвячені переважно загальним проблемам жанру та вивченню творчості окремих письменників.

Метою нашої роботи є відстеження еволюції однієї із найвідоміших в історії літератури казок – казки про Білосніжку, починаючи від варіанту італійського письменника Джамбатісти Базіле і закінчуючи казками сучасних британських та американських письменників.

Казка "Білосніжка" вперше з'явилася у збірці братів Грімм "Дитячі та сімейні казки" ("*Kinder- und Hausmärchen*") у 1812 р. Проте варіанти цієї казки були відомі задовго до цього часу. Найбільш раннім із відомих письмових варіантів є казка італійського письменника Джамбатісти Базіле "Молода рабиня" зі збірки "Казка казок" (1634 р.). У цій казці семирічна дівчинка помирає під час розчісування матір'ю її волосся в результаті прокляття чарівниці. Її кладуть у кришталеву труну, яку поміщають до найвіддаленішої кімнати будинку. Після смерті матері труну знаходить дружина її брата, яка, побачивши там дівчину, яка на цей час перетворилася на справжню красуню, витягає її з труни. З волосся дівчини випадає гребінь, і вона оживає. Після цього дівчина перетворюється на рабину, доки її дядько не дізнається її справжню історію. Він влаштовує бенкет на честь племінниці, а згодом знаходить їй гарного чоловіка. У казці "Молода рабиня" містяться мотиви не лише з казки "Білосніжка", а й з таких казок, як "Спляча красуня", "Красуня і чудовисько" та "Синя Борода".

Ще одним варіантом казки "Білосніжка" є італійська народна казка "Кришталева труна". У ній йдеться про вдівця та його доньку. Після одруження батька життя доньки стає нестерпним, адже мачуха кожного дня дає їй небезпечні завдання. Одного дня до дівчини підлетів орел і запропонував перенести її туди, де вона буде щасливішою, ніж вдома з мачухою. Дівчина погодилася і опинилася в будинку феї. Коли мачуха дізналася про це, вона наказала відьмі знайти і вбити пасербицю. Відьма, перетворившись на служницю, сказала дівчині, що вона принесла цукерки від батька, але не встигла Ермелліна (так звали дівчину) з'їсти цукерку, як вона впала непритомна. Повернувшись, феї витягли шматок цукерки з рота дівчини, і вона ожила. Дізнавшись, що пасербиця жива, мачуха вдруге посилає відьму до неї, яка на цей раз перетворюється на кравчиню і приміряє сукню на Ермелліну, після чого дівчина помирає. Феї поклали мертву дівчину в кришталеву труну, яку побачив принц. Він відразу закохався в прекрасну дівчину, привіз її додому і сказав матері, що це його дружина. Коли через деякий час принцу потрібно було йти на війну, він попросив матір ретельно доглядати за дівчиною в труні. Після отримання звістки про перемогу і повернення принца мати з покоївками вирішили переодягнути Ермелліну. Тільки-но з неї почали знімати сукню, дівчина ожила. Принц, побачивши живу Ермелліну, дуже зрадів, і через декілька днів вони одружилися.

У цій італійській казці простежуються такі прототипічні мотиви, як мачуха, яка намагається вбити пасербицю (щоправда, не власноруч, а з допомогою відьми), "смерть" героїні після прийому певної їжі (в даному випадку цукерки), одягання сукні (нагадаємо, що у братів Грімм мачуха дуже туго підперезала сукню Білосніжки шовковим поясом) та оживання героїні після того, як дістається шматок їжі або знімається сукня, нарешті, мотив принца, який бачить мертву героїню та закохується в неї. Проте в казці "Кришталева труна" відсутній мотив чарівного дзеркала, який є в шотландській казці "Золоте дерево та Срібне дерево". У цій казці роль чарівного дзеркала відіграє форель, до якої королева звертається з питанням про те, хто найгарніший у світі. Мотив суперництва щодо того, хто найгарніший, знаходимо і в

італійській казці "Белла Венеція", в якій володарка трактиру намагається різними способами позбавити життя вродливішу за неї дівчину.

Варто зазначити, що казка "Білосніжка" братів Грімм також була модифікована. Насамперед, це стосувалося фігури королеви. У першому виданні збірки казок братів Грімм 1812 р. саме королева – рідна матір Білосніжки починає ненавидіти власну доньку після того, як чарівне дзеркало сказало їй, що вона вже не найгарніша в світі. Але, починаючи з видання 1819 р., рідна матір Білосніжки помирає, натомість з'являється зла мачуха, яка стає уособленням негативних якостей. Як зазначає відома дослідниця казок М. Уорнер:

For them, the bad mother had to disappear in order for the ideal to survive and allow Mother to flourish as symbol of the eternal feminine, the motherhood, and the family itself as the highest social desideratum [1: 132].

Сучасні варіанти "Білосніжки" відрізняються розмаїттям трактувань образів героїв та іншими численними трансформаціями традиційного сюжету. Якщо говорити про просторово-часові характеристики сучасних казок про Білосніжку, то в одних казках час та місце дії, подібно до традиційних казок, залишаються невизначеними, в інших же вони можуть бути найрізноманітнішими: від Монтефіоре (Тоскана, Італія) початку XVI ст. у казковій повісті Г. Магуаєра "Дзеркало, дзеркало" [2] до Лондону кінця XIX – початку XX ст. у творі Т. Лінн "Сноу" [3] або Нью-Йорку 1930-х років у казці Ф. Френч "Білосніжка в Нью-Йорку" [4]. Час у сучасних казках може називатися з точністю до дня (наприклад, датованим є листи Белли, героїні казкової повісті "Картини ночі" А. Жера [5], з Лондону та Парижу) або року (весілля Білосніжки з принцом у казці Е. Делессер "Семеро гномів" [6] відбулося у 1613 р.). Проте існує багато випадків, коли конкретні дати не називаються, а час дії твору можна визначити, виходячи з непрямих посилань (опис одягу, певних подій, предметів побуту тощо).

У сучасних казках представлені різні точки зору. Окрім традиційної авторської оповіді від третьої особи, це може бути розповідь від імені головної героїні – Білосніжки або її прототипів (А. Жера "Картини ночі"), мачухи (М. Етвуд "Непопулярні дівчата" [7], П. Геллоуей "Смак до краси" [8]), принца (Р. Кувер "Мертва королева" [9]), від імені одного з гномів (Е. Делессер "Семеро гномів") або усіх сімох (Г. Магуаєр "Повернення сімох" [10]). У творі Г. Магуаєра "Дзеркало, дзеркало" представлено множинну точку зору, зокрема Б'янки-Білосніжки, Лукреції-мачухи, а також гномів.

Цікаво простежити, ким виступають головні герої сучасних казок про Білосніжку. Головна героїня, яка в різних варіантах називається Беллою, Б'яною, Бланш, Волошкою, Проліском тощо, вже не лише прибирає та готує їжу гномам, вона виступає з акробатичними номерами в цирку, співає в нічному клубі, проводить тренінги з основних принципів ведення бізнесу в якості магістра ділового адміністрування, працює на шахті. Але якщо у переважній більшості випадків Білосніжці відводиться роль позитивної героїні, то, наприклад, в казковій повісті Т. Холта "Білосніжка та семеро самураїв" вона перетворюється на холоднокровну вбивцю:

She adjusted the dress in front of the mirror, straightened the neckline, lifted her skirt and tucked into her garter elastic the dainty little nickel-plated .25 automatic that had more than once proved to be a girl's best friend in a tight spot [11: 68].

Білосніжка за допомогою самураїв намагається вбити королеву. Щоправда, в рішучий момент самураї відмовляються виконувати її команди. Також зміни в традиційних ролях відбувається в казці Дж. Йоулен "Сноу влітку":

I fed her a deep-dish apple pie, and while she bent over the table shoveling it into her mouth, I felled her with a single blow of the fry pan.

My little men helped me bury her out back [12: 95].

Сноу спочатку годує мачуху яблучним пирогом, а потім вбиває її сковорідкою. Але, як зазначалося вище, подібні метаморфози з Білосніжкою є скоріше винятком, аніж правилом. Цікаво також простежити трансформації, які відбулися з іншими персонажами. Якщо говорити про гномів, то в сучасних творах їх прототипами стають самураї, музиканти, інопланетяни, циркові акробати, монахи-францисканці, дроворуби. У деяких творах у ролі казкових гномів виступають цілком реальні карлики та горбуни, або навіть карлики та карлиці, як у казковій повісті Т. Лі "Біла, як сніг" [13]. У повісті Т. Лінн "Сноу" [3] головна героїня потрапляє до групи напівлюдей-напівтварин, яких, до того ж, не семеро, а п'ятеро.

Стосовно інших персонажів, то деякі твори містять їхню передісторію. Так, мачуха у казці Л. Енхолта "Білосніжка та семеро прибульців" [14] у минулому була відомою поп-зіркою, а мачуха з казки Е. Доног'ю "Оповідання про яблуко" [15] виявляється дочкою служниці.

Магічне дзеркало відіграє важливу роль уже в казці братів Грімм, проте в пізніших варіаціях його роль лише підсилюється. Казкова повість Т. Лі "Біла, як сніг", на відміну від традиційних казкових зачинів, розпочинається згадкою про дзеркало:

Once upon a time, in winter, there was a mirror [13: 31].

У деяких творах дзеркало наділяється власною багатовіковою історією. Так, у казковій повісті П. Катаніза "Розповідь дзеркала" [16] воно наділене магічною руйнівною силою, адже в ньому ув'язнений злий демон, і усі, хто підпадають під його вплив, стають холоднокровними вбивцями або

вчиняють інші злі діяння. У повісті Г. Магуєра "Дзеркало, дзеркало" магичне дзеркало було виготовлено гномами, які вкрали секрет виготовлення скла у самих венеціанців. За допомогою цього дзеркала Лукреція Борджіа (мачуха) дізнається, що Б'янка-Білосніжка залишається живою після того, як вона наказала мисливцю її вбити.

У деяких сучасних творах замість дзеркала говорять інші персонажі. Зокрема, у казковій повісті Т. Лінн "Сноу" обов'язком помічника мачухи Алана було тримати дзеркало та відповідати на її запитання. У повісті А. Жера "Картини ночі" про красу мачухи, а згодом і Белли, говорить мес'є Арман, а в повісті Г. Магуєра "Дзеркало, дзеркало" брат Лукреції констатує, що Б'янка переважає її красою.

Цікавих трансформацій зазнають репліки з діалогу між мачухою та дзеркалом. Ось, наприклад, як це виглядає в казці Дж. Гарнера "Білосніжка":

"Mirror, mirror, on the wall,

Who's the fairest one of all? "

"Your weight is perfect for your shape and height,

But for sheer OOOOMPH!, you can't beat Snow White" [17: 50]

У подальшому Білосніжка ділиться з мачухою секретом своєї гарної форми, – вона займається медитацією, степ-аеробікою та з'їдає лише півпорції кожної страви. Пародію на діалог із дзеркалом містить казка Л. Енхолта "Білосніжка та семеро прибульців":

Mirror, mirror, on the wall, who has the cutest nose of all?

Mean Queen, you look a treat. With a nose as perfect as a boiled sweet [14: 12].

Якщо в прецедентному тексті казки братів Грімм мачуха наказує мисливцю вбити Білосніжку та принести її серце, а він замість цього приносить серце кабана, то, наприклад, у казці "Білосніжка" Дж. Гарнера мачуха отримує червоне серце, зроблене кондитером з марципану. Ще більш пародійним є варіант, запропонований автором казки "Білосніжка та семеро прибульців": на вимогу дружини принести їй "маленького кирпатого носика" Білосніжки її батько, який у цій казці виступає в ролі мисливця, виготовляє ніс із пластиліну та подає його дружині на коктейльній шпажці.

У багатьох сучасних казках закінчення відрізняється від традиційного. Так, у казковій повісті Т. Лі "Біла як сніг" головна героїня чекає на дитину, а у творі Г. Магуєра "Повернення сімох" Білосніжка вже має дитину. В деяких творах, таких, як "Сноу влітку" Дж. Йоулен, "Сноу" Т. Лінн Білосніжка залишається з гномами або їх прототипами.

У кінці казці Дж. Гарнера "Білосніжка" відбувається порозуміння між мачухою та Білосніжкою, які збираються в подальшому працювати разом задля спільного блага усіх жінок:

From now on, I am going to dedicate my life to healing the rift between womyn's souls and their bodies. I am going to teach womyn to accept their natural body images and become whole again. Snow White and I are going to build a womyn's spa and conference center on this very spot, where we can hold retreats, caucuses, and ovariums for the sisters of the world [17: 56].

Одним із варіантів закінчення історії Білосніжки є відправлення її з принцом у круїз ("Білосніжка в Нью-Йорку" Ф. Френч, "Сноу" Т. Лінн) або проведення медового місяця у космосі ("Білосніжка та семеро прибульців" Л. Енхолта).

У деяких казках герої міняються ролями порівняно з традиційними варіантами. Наприклад, в оповіданні Р. Кувера "Мертва королева" принц намагається поцілунком оживити королеву-мачуху, у казці "Хей-хо, ми йдемо страйкувати" М. Магер [18] Принц ледь не помирає, подавившись шматочком яблука, а Білосніжка рятує його ударом, якому вона навчилася на заняттях з карате.

Пробудження Білосніжки після поцілунку принца є ознакою сучасних казок, адже в казці братів Грімм цей епізод відсутній. Але і тут можливі варіації. У повісті А. Жера "Картини ночі" Белла приходиться до тями після медичної допомоги, а саме штучного дихання "рот до рота", яку їй надає Марк, її майбутній чоловік. У повісті Г. Магуєра "Дзеркало, дзеркало" Білосніжка пробуджується від сну після поцілунку мисливця.

Підсумовуючи, варто зазначити, що сучасні варіанти "Білосніжки" відрізняються численними трансформаціями традиційного сюжету. Насамперед, йдеться про визначеність місця й часу, зміни традиційних ролей персонажів, розповідь не лише від імені автора, а й від імені Білосніжки, мачухи, принца або гномів. Модифікації зазнають інші традиційні казкові мотиви та структури композиційного рівня, зокрема, закінчення казки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Warner M. From the Beast to the Blonde : On Fairy Tales and Their Tellers / M. Warner. – New York : Vintage Books, 1995. – 458 p.
2. Maguire G. Mirror, Mirror / G. Maguire. – New York : Perfect Bound, 2003. – 146 p.
3. Lynn T. Snow / T. Lynn. – New York : Simon Pulse, 2003. – 259 p.
4. French F. Snow White in New York / F. French. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – 32 p.
5. Geras A. Pictures of the Night / A. Geras // Happy Ever After. – London : Random House, 2002. – P. 249–399.
6. Delessert E. The Seven Dwarfs / E. Delessert. – Mankato : Creative Editions, 2000. – 32 p.
7. Atwood M. Unpopular Gals / M. Atwood // Good Bones and Simple Murders. – New York : Doubleday, 1994. – P. 6–11.

8. Galloway P. A Taste for Beauty / P. Galloway // Truly Grim Tales. – New York : Delacorte Press, 1995. – Pp. 97 – 106.
9. Coover R. The Dead Queen / R. Coover // A Child Again. – San Francisco : McSweeney's Books, 2005. – P. 51–64.
10. Maguire G. The Seven Stage a Comeback / E. Datlow, T. Windling (eds.) // A Wolf at the Door. – New York : Aladdin Paperbacks, 2001. – P. 136–149.
11. Halt T. Snow White and the Seven Samurai / T. Halt. – London : Orbit, 2011. – 308 p.
12. Yolen J. Snow in Summer / E. Datlow, T. Windling (eds.) // Black Heart, Ivory Bones. – New York : Avon Books, 2000. – P. 90–96.
13. Lee T. White as Snow / T. Lee. – New York : A Tom Doherty Associates Book, 2000. – 319 p.
14. Anholt L. Snow White and the Seven Aliens / L. Anholt. – London : Orchard Books, 2002. – 64 p.
15. Donoghue E. The Tale of the Apple / E. Donoghue // Kissing the Witch. – New York : Joanna Cotler Books, 1997. – P. 43–58.
16. Catanese P. The Mirror's Tale / P. Catanese. – New York : Aladdin Paperbacks, 2006. – 274 p.
17. Garner J. Snow White / J. Garner // Politically Correct Bedtime Stories. – New York : Macmillan, 1994. – 79 p.
18. Maher M. Hi Ho, It's Off to Strike We Go / A. Claffey (ed.) // Rapunzel's Revenge : Fairytales for Feminists. – Dublin : Attic Press, 1985. – P. 31–35.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Warner M. From the Beast to the Blonde : On Fairy Tales and Their Tellers / M. Warner. – New York : Vintage Books, 1995. – 458 p.
2. Maguire G. Mirror, Mirror / G. Maguire. – New York : Perfect Bound, 2003. – 146 p.
3. Lynn T. Snow / T. Lynn. – New York : Simon Pulse, 2003. – 259 p.
4. French F. Snow White in New York / F. French. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – 32 p.
5. Geras A. Pictures of the Night / A. Geras // Happy Ever After. – London : Random House, 2002. – P. 249–399.
6. Delessert E. The Seven Dwarfs / E. Delessert. – Mankato : Creative Editions, 2000. – 32 p.
7. Atwood M. Unpopular Gals / M. Atwood // Good Bones and Simple Murders. – New York : Doubleday, 1994. – P. 6–11.
8. Galloway P. A Taste for Beauty / P. Galloway // Truly Grim Tales. – New York : Delacorte Press, 1995. – Pp. 97 – 106.
9. Coover R. The Dead Queen / R. Coover // A Child Again. – San Francisco : McSweeney's Books, 2005. – P. 51–64.
10. Maguire G. The Seven Stage a Comeback / E. Datlow, T. Windling (eds.) // A Wolf at the Door. – New York : Aladdin Paperbacks, 2001. – P. 136–149.
11. Halt T. Snow White and the Seven Samurai / T. Halt. – London : Orbit, 2011. – 308 p.
12. Yolen J. Snow in Summer / E. Datlow, T. Windling (eds.) // Black Heart, Ivory Bones. – New York : Avon Books, 2000. – P. 90–96.
13. Lee T. White as Snow / T. Lee. – New York : A Tom Doherty Associates Book, 2000. – 319 p.
14. Anholt L. Snow White and the Seven Aliens / L. Anholt. – London : Orchard Books, 2002. – 64 p.
15. Donoghue E. The Tale of the Apple / E. Donoghue // Kissing the Witch. – New York : Joanna Cotler Books, 1997. – P. 43–58.
16. Catanese P. The Mirror's Tale / P. Catanese. – New York : Aladdin Paperbacks, 2006. – 274 p.
17. Garner J. Snow White / J. Garner // Politically Correct Bedtime Stories. – New York : Macmillan, 1994. – 79 p.
18. Maher M. Hi Ho, It's Off to Strike We Go / A. Claffey (ed.) // Rapunzel's Revenge : Fairytales for Feminists. – Dublin : Attic Press, 1985. – P. 31–35.

Матеріал надійшов до редакції 17.02. 2014 р.

Ефименко В. А. Современные модификации сказки про Белоснежку.

В статье анализируются сюжетные, композиционные и иные модификации сказки о Белоснежке, имевшие место с момента ее возникновения до настоящего времени. В качестве прецедентных текстов, кроме общеизвестной сказки братьев Гримм, рассматриваются итальянские сказки, в частности, сказка Дж. Базиле, выделяются общие прототипические мотивы. Значительное внимание уделяется пространственно-временным характеристикам современных сказок о Белоснежке, особенностям передачи точки зрения героев, пересмотру традиционных ролей персонажей, неожиданным развязкам. Отмечается пародийный характер современных литературных сказок.

Ключевые слова: сказка о Белоснежке, современная литературная сказка, сюжетная трансформация.

Efymenko V. A. Modern Modifications of the Fairy-Tale about Snow White.

The article analyzes transformations in the plot, composition etc. of the Snow White fairy tales from the moment of their appearance to date. Apart from the well-known fairy tale by the brothers Grimm, Italian folk and literary tales are considered as pre-texts, in particular, G. Basile's "The Young Slave", common prototypical motifs are singled out. The special attention is given to the place and time characteristics of the contemporary Snow White fairy tales, shifting point of view, modifications of traditional roles of the characters, unexpected plot outcomes. Parody is regarded as an inherent feature of contemporary fairy tales.

Key words: Snow White fairy tale, contemporary fairy tale, plot transformation.